

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library

S.D.P. D.

Coll. No. 304

Title Mundakopaniṣad.

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No. : 304 Subject : Vedic lit.

Title : Mundakopanishad.

Author : Manchārama Scribe : —

Date of the work : — Date of the Ms. : —

Place of the work : — Place of the Ms. : —

Size : 7.5" by 3.4" Extent : 7 foll.

Language : Sanskrit Script : Devanāgarī

Remarks : —

मुक्तमध्यामस्येदुस्तकं

॥१॥ श्रीवक्रतुंडाय नमः॥ अथ आश्वत्थराज उपाधिषत्॥ नृणां देवानां
 प्रथमः संबन्धविविधस्य कर्त्ता भुवनस्य गोप्ता॥ सर्वस्य विद्यां सर्व
 विद्याप्रतिष्ठां अथर्वयज्ञेषु पुत्राय प्राह॥ अथर्वणे यो प्रवदेतः ॥
 सैः स्नायर्वीतो पुरोवाचां दुर्ब्रह्मविद्यां॥ समारदा जायस्य ब्रह्म
 प्राहभारदाजो दुर्ब्रह्म परावरा॥ शौनके ह वै महाशालो दुर्ब्रह्मवि
 धिवदुपसक्तः पप्रब्धकास्मिन्नुभगौ बोधिताते सर्वमिदं ज्ञाते भवती ॥
 तितस्मै स होवाच॥ देवि चेवेदितव्ये इति ह स्म यद्ब्रह्म विदेवदंति ॥
 पराचैवापराच॥ तत्रापरात्रैवेदो यजुर्वेदः सामवेदो यर्वेदः शि
 क्षाकल्पो व्याकरणं निरुक्तं छंदो ज्योतिषमिति तैत्तिरीयपुराणे न्यायो ॥१॥

मीमांसाधर्मशास्त्रेण सथ पराययातदक्षरमधिगम्यते॥ यत्तद्देव
 मग्नाहमगोत्रमवर्णमचक्षुः श्रोत्रं तदपाणि पादं नित्यं विभुं सर्वगतं
 सुसक्ष्मं तदव्ययं॥ यद्भूतयोनिं परिपश्यति धाराः॥ यं शोर्णनामिः स
 जतेरहते च॥ यथा पृथिव्यामेष ध्रुवः संभवति यथा सतः पुरुषात्के
 रा लोमानितथा क्षरा संभवती रुविश्वं तपसा चीयते ब्रह्मततो
 न्तमभिजायते॥ अन्तात्प्राणो मनः सत्यं लोकाः कर्मसु चाप्यते॥
 यं सर्वज्ञः सर्वविद्यस्य ज्ञानमयं तपः॥ तस्मादेतद्ब्रह्म नाम रूपम
 च जायते॥ तदेतत्सत्यं॥ मंत्रेषु कर्मणि कवयो यान्यपश्यन्तो नित्रे
 ता यो बहुधा सततानि॥ तान्याचरन्निमत्तं सत्यकामा एषवः पंथाः
 सुवृत्तस्य लोको यदा लीलायते ह्यर्चिः समिद्धं व्यवाहने॥ त
 थर

॥२॥

राज्य नागावन्तरेण हृतीः प्रतिपादयेत् यस्याग्नि होत्रमदर्शमपो
 शीमासमं वा तु मास्यः ॥ मनाज्य एमतिथिवर्जितं चाहुतमवै श्वदेव
 मविधिना हुतं मनाज्य हुतमास स मासस्य लोका नैरिह नस्ति ॥
 कालीकराली च मनोज वा च सुलोहिताया च सुधूमवर्णी सुलि
 गिनी विश्वरूची च देवा लीयमाना इति सप्तजिह्वा ॥ एते पुत्र
 अरते भ्राजमानेषु यथा कालं वा हुतयोः स्यात्तदयनं ॥ तत्र येत्येतः ६५
 सूर्योऽस्मरश्मयोऽयत्र देवानां पतिरेको विवो सः ॥ एते हीतितमाहु
 तयः सुवच्चे सः सूर्योऽस्मरश्मिभिर्न जमानं वहन्ति ॥ प्रिया वाचुमानि
 च दंत्यो चैयं तप एषवः पुण्यः सुकृतो ब्रह्मलोकः ॥ प्रवाह्यते इहा ॥ अर
 यज्ञरूपा अष्टादशोक्तमवरं ये पुनर्मा एतच्चै यो येति नंदति ॥ २॥

महाजरा मृत्युं ते पुनरेवापियंति ॥ अविद्यायां मंतरे वर्तमानाः स्वयं वा
 राः पंडितं मन्यमाना ॥ जघन्यमानाः परियंति मूढा अंधे नैव नीयमा
 ध्यामना यथा ध्या ॥ अविद्यां बहुधा वर्तमाना वयं कृतार्था इत्यनिमंथं
 तिबालाः ॥ यत्कर्मिणो न प्रवेदयंति राज्ञं तेनातुराः क्षाण लोकाश्च
 वंते ॥ इहापुर्तमन्यमाना वरिष्ठानां न्यबुधो वेदयंते प्रमूढाः ॥ ना
 कस्य पृष्ठे ते सुकृते नु भूत्वे मं लोकं हनन्तरं वा विशंति ॥ तपः श्र
 द्धये सुपवसं स्यरत्ये शांता विदुः सो नैक्ष्य चर्यं चरन्तः ॥ सूर्यदा
 इहा ते विरजाः प्रयांतियत्रामृतः पुरुषोऽप्यव्ययात्मा ॥ परीक्ष्य लो
 कान् ॥ कर्मविता न्द्रा सृष्टो निर्वेदमायो वास्य कृतः कृतं न ॥

स२

॥३॥

तद्विहीना नार्थेनुरमेवामिगवेत् ॥ समित्याणिः प्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठं
तस्मै सविद्वानुपे सन्ताय सम्यक् ॥ प्रशांतचित्ताय शान्तिताय ॥
येनाक्षरं पुरुषं वेद सत्यं प्रोवाच तां तत्त्वतो ब्रह्मविद्यां तदेतत्सत्यं ॥
इति प्रथममुद्रकं ॥ यथा सुदीप्तात्मा वकास्ते मुक्तिगाः सहस्रशः
५ सं भवन्ते रूपाः ॥ तथा क्षरादिविधाः ॥ सौम्यभावाः प्रजायन्ते तत्र
चैवापियन्ति ॥ दिव्यो ह्यमूर्तः पुरुषः स बाह्याभ्यन्तरो ह्यजः ॥ अप्रा
णो ह्यमनाः शुभ्रोऽक्षरात्परतः परः ॥ एतस्माज्जायते प्राणो मनः
सर्वेन्द्रियाणि च ॥ एवं वायुर्ज्योतिरापः पृथिवी विश्वस्य चारि
णी ॥ अग्निमूर्द्धा चक्षुषा चंद्रसूर्यौ दिशः श्रोत्रे वाग्विवृतौ ॥

दि ४

॥३॥

वेदाः ॥ वायुप्राणो ह्यदयं विश्वमस्य पद्मा पृथिवी ह्येष सर्वभूतान्तरा
त्मा ॥ तस्मादग्निः समिधो यज्ञस्तस्य ॥ सोमात्पृथ्वी न्योषधयः पृथिव्या ॥
पुमान्त्रैतः संचितियोषितायां बद्धीः प्रजाः पुरुषात्संप्रसृताः ॥ तस्मा
दृचः सामयज्ञं पिदाक्षाय यज्ञो जायते सर्वकृतवो दक्षिणा ॥
संवत्सरश्च यज्ञमानश्च लोकाः ॥ सोमो यत्र प्रवने यत्र सूर्यः ॥ त
स्माद्देवा बहुधा संप्रसृताः ॥ साध्यामनुष्याः पशवो वयंसि ॥
प्राणापानौ श्रीह्रियवौ तपश्च प्रज्ञा सत्यं ब्रह्म चर्यं विधिश्च ॥ सप्तप्रा
णाः प्रभवन्ति तस्मात्सप्तार्चिषः समिधः सप्त होमाः ॥ सप्त ह्येते लो
का ये पुचरन्ति प्राणा गृहाशयोनिहितः सप्त सप्त ॥ अंतः स

॥४॥ मुद्रागिरयश्च सर्वे अस्मा स्य दंते सिंघवः सर्वरूपाः ॥ अतश्चैस
 वींश्च धरोरसाश्च ये नैष भूते स्तिष्ठते ह्यंतरात्मा ॥ पुरुष एवे
 दं विष्णुं कर्मतपो ब्रह्म परा मत्स ॥ एतद्यो वेदनिहितं गुहायां सो
 विद्याग्रंथं विविर हती ह सोम्य ॥ आविसंनिहितं गुहा चरं च
 मम हृत्पदं ॥ अत्रैतत्सर्वं मर्षितमेजत्प्राणान्तिमिषं यत्तु ॥ अत्रैतज्ज्ञाना
 तीथ सदसद्वरेण्यं परं विज्ञानाद्यद्वरिष्ठं प्रजानां ॥ यद्विज्ञानं
 मद्यदनुभूयादुचयस्मिन्लोका निहिता लोकिनश्चातदेतदक्ष
 रं ब्रह्म स प्राणस्तु दुवाप्सु नः स्तदेतत्स त्वं तदमृतं तदेदं व्यं सो
 म्यविधिः ॥ धनुर्गृहीत्वोपनिषदं महास्त्रं शरं सुपासानि शितं ॥५॥

दधी १ तं २
 संवयांता आया म्मत न्यागे वेतेन चेतसा लक्ष्यं तदेवाक्षरं सोम्य विधिः ॥
 प्रमादो वनुः शरो ह्यत्मा ब्रह्म लक्ष्यमुच्यते ॥ अप्रमत्तेन वेदं व्यंशरव
 तन्मयो भवेत् ॥ तं ह्येवं सर्वगतं वैवशरो जे सर्वता सुखं वेदा सर्व
 गतं ज्ञेयं वविदुः लक्ष्यं तं संशयः ॥ ननु वनुर्ननुर्वी एनसा म्पाद्ये
 षण्णदं ॥ वेदं वेदमयं पुनं परि विदति नित्यं ॥ यस्मिन् द्योः प
 धिवी चांतरीक्षं मोतं मनः सह प्राणैश्च सर्वैः ॥ तमेवैवं ज्ञानाय ॥ आत्मा
 नमन्या वाचो विमुच्यते मते स्यैष सेतुः ॥ अरा इवरथना मो सहता
 यत्र नाद्यः स एषो तश्चरते बहु बाजो यमानः ॥ ३॥ मित्येवं ध्यायेथा
 ॥ त्वानं स्वस्तिवः परायतमसः परस्तात् ॥ यः सर्वज्ञः सर्वविद्य

॥५॥ स्यैषमोहमा भुवि ॥ दिव्यै ब्रह्म पुरे होषयो म्यात्मा प्रतिष्ठितः ॥ मनोमयः प्राणमयः
 नेता प्रतिष्ठितो ब्रह्मदयं संनिधाय ॥ तीक्ष्णानेन परिपश्यति चीराः आनेन रूपममृतं
 यदि ताति ॥ मिथैते ब्रह्मदयं मेधिः द्विद्यंते सर्वसंशयाः ॥ क्षीयंते चास्य कर्मणि तस्मि
 न दृष्टे परावरे ॥ हिरण्यमये परे कोशे विरजं ब्रह्म निष्कलं ॥ तं पुन्रज्योतिषां ज्योतिषु
 ५ दा स्तस्य द्यौर्मविदो विदुः ॥ न तत्र चंद्रोर्कवपुः प्रकाशते न वांति वाताव च योति
 देवताः ॥ यत्र देवक तु भिन्नं तिमावनस्वयं विभूत्या विरजः प्रकाशते ॥ न तत्र
 सूर्यो भाति न चंद्रतारकं न माविद्युताः नांतिकुतो यमज्जिः ॥ तमेव भातम
 नुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभाति ॥ ब्रह्मैवेदममृतं पुरस्तात्पश्चाद् दृष्ट
 क्षिणतश्चोत्तरेण ॥ अथ श्रोतुं च प्रसृतं ब्रह्मैवेदं विश्वमिदं वीर्यं ॥ इति द्विती
 यं मुंडने समाप्तं ॥ दा सुपत्नी संयुजा सखाया समानेव क्षं परिषस्वजा तोतयो

॥५॥

इत्यपि पश्य लं स्वाद्वयनं तन्यो अभिजा कौशेति ॥ समानेव क्षेपुरुषो निम
 ज्जोऽनाशया जो चति मुखमान जुष्टं यदा पश्यत्यन्यमीशमस्य महिमानमिति
 वातशोका यदा पश्यः पश्येतेरुक्म च एं कर्त्तरि मीशं पुरुषं ब्रह्म योनिं ॥ तदा वि
 द्वा न्युर्न्यपापे विभूय निरंजनः परमं साम्यमुपैति ॥ प्राणो होष सर्वं तौर्विना
 तिविजानन्विद्वा न्भवति नातिवार्दी ॥ आत्मक्राडा आत्मरतिः क्षिपावानेष
 ब्रह्मविदां वीर्यः ॥ सत्येन लभ्यस्तपसा चैवात्मा सम्यक् ज्ञानेन ब्रह्म च ॥ ५
 र्येणानित्यं ॥ अंतःशारे ज्योतिर्मयो हि सुखं यं पश्यति यतयः क्षाणा दोषाः ॥ सत्यं ज्ञा
 मेव जयति नान्न तै सत्येन पंथा बिततो देवयाना ॥ येनाक्रमं तेषां पापका
 मायत्र तत्सत्यं परं निधानं ॥ ब्रह्मैतद्विद्यमचिंत्यरूपं स्तक्ष्म्य ब्रह्म तत्सक्ष्म
 तं विभाति ॥ दूरात्सूदूरेण तदिहा तिके च पश्यन्निब्रह्म निहितं गुहायां ॥

स्य

ब्र

च। नक्षुषागृह्यतेनापिवाचानान्यैर्देवैस्तपसाकर्मणा वा॥ ज्ञानप्रसादेनविशु
 १६॥ दसहस्ततस्तुतं पश्यतिनिष्कलं ब्रह्म॥ ध्यायमानः परोक्षगुरोमाचेतसावेदे
 तव्योयस्मिन्प्राणः पंचधासंविवेश॥ प्राणोऽश्रितं सर्वं मोक्षप्रज्ञानं यस्मि
 निमुदेवितवत्येष आत्मा॥ यं यं लोकं मनसा संविभतिविशुद्धसत्त्वाका
 प्रयतेयांश्चकामान॥ तं तं लोकं वा यतेतांश्चकामान॥ तस्माद्ब्रह्मात्म
 जं सर्वयेभूतिकां॥ सर्वं वेदे तत्परं ब्रह्म धाम यत्र विश्वं निहितं ना
 तिशुभं॥ उपोसते पुरुषं ये ह्यकामास्ते शुक्रमेतदतिवर्त्तंति धीराः॥ कामा
 न्यः कामयते मन्यमानः सकाममिर्जायते तत्र तत्र॥ पर्याप्तकामस्य
 ३ के तात्मनस्त्रिहैव सर्वं प्रविशति॥ नायमात्मा प्रवचनेन
 लभ्यो न मेधयानवहूना श्रुतेनायमेवैष ब्रह्मतेन लभ्यः स्तस्यै

ज ५

षआत्मा विवर्णते तन्स्वो॥ नायमात्मा बलैर्हिनेन लभ्यो न च प्रमादत
 पसो वायलिंगात्॥ एतैरुपायैर्यतते यस्तु विद्वांसस्तस्यैष आत्मा विशते
 ब्रह्म धाम॥ संप्राप्यैतं मरुषयो ज्ञानतृप्ताः कृतात्मानो कतराणाः प्रशं
 ताः॥ ते सर्वं सर्वतः प्राप्य धीरा युक्तात्मानः सर्वमेवाविशंति॥ वेदां तानि
 ज्ञानसु निश्चितार्थाः सन्यासयोगाद्यतयः शुद्धः सत्त्वाते ब्रह्म लोकं
 परातकाले परामृताः परिमुच्यंति सर्वे॥ गता कृताः पंचदश प्रतिष्ठा
 देवाश्च सर्वे प्रतिदेवतास्तु॥ कर्माणि विज्ञानमयश्च आत्मा परेऽव्य
 ये सर्वे एकी न वेति॥ यथा नद्यः स्पंदमाभाः समुदे स्ते गच्छंति नामरू
 पे विहाय॥ तथा विद्वान्नामरूपादिमुक्तः परात्परं पुरुषमुपैति दिव्यं॥
 स यो ह वै तत्परमं ब्रह्म वेद ब्रह्मैव भवति॥ नास्या ब्रह्म वि कुले भवति

॥७॥ तरतिशोकंतरतिपाप्मानं गुरुगं धिभ्या विमुक्तो भवति तदेतद्
 चाभ्युत्तं त्रिपावंतः श्रोत्रियाश्च स्निग्धाः स्वयं जुहुं त एव धिं अर्चयंतः ॥ तेषामे
 वै तं ब्रह्म विद्यां बदेत् शिरो ब्रतं विधिं च धैर्यं च ॥ तदेतत्सत्यमपि रंजि
 राः पुरोवाचने तद्दीर्घं ब्रूते धीमान् ॥ नमः परमर्षिभ्यो नमः परमर्षिभ्यः
 ॥ इति तृतीयं मुंडकं ॥ इति मुंडकोपनिषत्समाप्तं ॥ नमः कर्तेतिः ॥ शां
 तिः शान्तिः शान्तिः ॥ ७॥ ७॥ श्री ॥ ७॥ श्री ॥ ॥ ७॥ श्री ॥ ॥ ७॥ ॥ श्री ॥